

HADD LÁTOM, ÚGYMOND, MENNYIT ÉR A FELHŐTARTOMÁNY

A cloudféudalizmus mint a digitális kor meghatározó hatalmi modellje

Van egy pillanat, amelyet szinte mindannyian ismerünk, még ha nem is ejtünk elég szót róla. Reggel felébredünk, és mielőtt felkelnénk az ágyból, már ránézünk az értesítéseinkre. A reggeli kávé mellett elgörgetjük a hírfolyamot, közzéteszünk valamit, megnyomunk egy gombot. Első ránézésre a modern élet természetes rendje – esetleg egy kicsit idegesítő, amikor hirdetések törnek be az ismerősök és hírportálok bejegyzései közé. De ha jobban belegondolunk, az egész rendszer ijesztően pontosan tudja, mit látunk éppen, mi tetszik nekünk, mi háborít fel és mi nyugtatna meg. Az alkalmazások, a platformok, az algoritmusok eldöntik, kit látunk és ki lát minket – és egyik döntés sem véletlen. Valaki meghozta helyettünk. **A kérdés az, hogy ki, miért, és mit nyer rajta.**

Yanis Varoufakis görög közgazdász és egykori pénzügy-miniszter erre a tapasztalatra adott elméleti keretrendszerét és elnevezést, a technofeudalizmust. Alapgondolata egyszerű, következményei azonban szédítőek: a kapitalizmus, ahogyan azt Adam Smithől Karl Marxig, Keynesről Friedmanig leírták és elemezték, a végéhez közeledik. Helyét egy új rendszer foglalja el, amelynek logikája gyökeresen eltér mindattól, amit az elmúlt háromszáz évben gazdasági életnek hívtunk. Ebben az új rendszerben a legfontosabb kérdés nem az, kinek van tőkéje – hanem hogy kié a felhő. Felmerül a kérdés: van-e valójában önrendelkezésünk afölött, hogy mire is irányítjuk a figyelmünket, vagy csak robotunk a digitális földesuraknak?

A TŐKE UTÁN: MI A COMMAND CAPITAL?

A klasszikus kapitalizmusban a hatalom forrása a tőke: gépek, gyárak, pénz, amelyek más emberek munkáját képesek mozgásba hozni és a keletkező értékből profitot termelni. A kapitalista osztály azért kapitalista, mert tőkét birtokol; a munkásosztály azért kiszolgáltatott, mert strukturálisan ki van zárva a termelési eszközök tulajdonlásából – nem egyénileg képtelen rá, hanem a rendszer logikája szerint munkaerejét kénytelen áruba bocsátani azoknak, akik tőkét birtokolnak. Ez az összefüggés – némi leegyszerűsítéssel – a marxista politikai gazdaságtan alapköve, de voltaképpen a liberális és konzervatív közgazdaságtani hagyomány is elfogadja: a piaci verseny, a vállalkozói kockázat, az innovációból fakadó nyereség mind ebben a keretben értelmezhető. Nyer rajta a vállalkozó, és – legalábbis elméletben – nyer rajta a vásárló is. A munkás helyzete már összetettebb, de a rendszer legalább versenyez az ő munkájáért is. És pontosan ez a logika válik kérdésessé a görög közgazdász elméletében.

Varoufakis szerint ugyanis a digitális forradalom megváltoztatta a hatalmi tőke természetét. Az Amazon, a Google, a Meta, az Apple nem elsősorban azért dominánsak, mert több tőkéjük van versenytársaiknál – bár ez kétségtelenül így van –, hanem mert a legkiterjedtebb felhő-infrastruktúrát birtokolják: platformokat, amelyek nélkül ma már nem lehet igazán a piacon jelen lenni, felhőszolgáltatásokat, amelyekről az összes többi vállalkozás függ, algoritmusokat, amelyek meghatározzák, ki kap figyelmet és ki nem. Ezt nevezi Varoufakis command capitalnak – vagyis irányítási tőkének –, és ez az, ami szerinte nem fokozati, hanem minőségi különbséget jelent a korábbi kapitalizmustól. A különbség nem csupán technológiai, hanem strukturális. A hagyományos tőkés – legyen akár monopolista – vég-

ső soron valami olyasmit árul, amit a vevő megvásárolhat, majd a saját belátása szerint használhat. A piac, amelyen versenyez, tőle független: megelőzi őt, és túl is éli. A felhő ezzel szemben nem a piacon jelenik meg – ő maga a piac. Nem azért domináns, mert jobb terméket kínál, hanem mert ő a csatorna, amelyen mindenki másnak keresztül kell mennie ahhoz, hogy egyáltalán eladhasson, kommunikálhasson, alkothasson.

A kiskereskedő, aki az Amazonon árul, nem versenytársa az Amazonnak, hanem belső alattvalója: a platform szabályai szerint jelenik meg, a platform algoritmusai döntenek el, ki látja, és a platform bármikor egyoldalúan módosíthatja a feltételeket. A fejlesztő az App Store-ban engedéllyel rendelkező bérlő, nem önálló vállalkozó. A tartalomgyártó a YouTube-on a platform földjén gazdálkodik – a termés egy részét megtarthatja, a többit a platform viszi.

Ez a csere – figyelem, tartalom és adat a hozzáférés jogáért – az, amit Varoufakis feudális viszonyoknak nevez. Nem metaforikusan, hanem strukturálisan: a középkori jobbágy sem volt rabszolga, sőt formálisan szabad ember volt, aki

maga gazdálkodott a maga eszközeivel. De a termés egy részével a földesúrnak tartozott, és a földet, amelyen dolgozott, sosem mondhatta magáénak. A lényeg nem az erőszak, hanem a függőség: a jobbágy kényszere nem lán-

ból állt, hanem abból a tényből, hogy a megélhetéséhez szükséges erőforrás felett más rendelkezett.

Ebből következik egy gondolat, amely Varoufakis elemzéséből logikusan adódik, még ha ő maga nem mindig így fogalmaz: a felhőurak valódi nyersanyaga nem az áru, nem a szoftver, és nem is a tőke a klasszikus értelemben – hanem maga az ember. A figyelmünk, az időnk, a viselkedési adataink, a kapcsolatrendszerünk, az ízlésünk: ezek azok az erőforrások, amelyekért a nagy platformok valójában versenyeznek egymással. A Google és a Meta látszólag különböző szolgáltatásokat nyújt – de valójában ugyanazért az erőforrásért küzd: a nap huszonnégy órájából minél több óráért. Ebben az értelemben a techcégek közötti verseny nem a fogyasztók kegyeiért folyik – hanem értük, egy különös hármasszerepben: mi termeljük az adatot, mi vagyunk az áru, amelyet a hirdetőknak eladnak, és mi vagyunk azok is, akik végül megveszik, amit nekünk szántak. Ahogy a középkori jobbágy egyszerre fizetett munkával, terménnyel és pénzzel, mi is háromféleképpen adózunk a digitális földesuraknak: az adatainkkal, a figyelmünkkel és végül a pénztárcánkkal is.

Háromféleképpen adózunk a digitális földesuraknak: az adatainkkal, a figyelmünkkel és persze a pénztárcánkkal.

A felhők urai infrastrukturális monopolpozícióik révén a hagyományos értelemben vett kapitalizmus törvényei felett állnak.

KI A FELHŐELIT?

Varoufakis a feudalizmus analógiáját tovább viszi. Ha vannak jobbágyok – és ő azt állítja, hogy szinte mindannyian azok vagyunk –, akkor van feudális nemesség is. Ezt nevezi ő felhőelitnek (cloud lords): olyan emberek és szervezetek szűk csoportja, akik a digitális infrastruktúra tulajdonosai.

A névsor ismerős: Jeff Bezos és az Amazon, Larry Page és Sergey Brin, illetve Sundar Pichai és a Google/Alphabet, Mark Zuckerberg és a Meta, Tim Cook örökségébe lépve az Apple, Elon Musk egyre kiterjedtebb birodalmával (X, Tesla, SpaceX, Starlink). Fontos megjegyezni, hogy a felhőelit nem azonos a leggazdagabb emberek listájával. Bill Gates például több vagyonnal rendelkezett karrierje csúcán, mint ma néhány felhőúr – de ő nem infrastruktúrát, hanem szoftvert árult. A különbség lényeges: a szoftvert meg lehet vásárolni, majd a vásárló azt csinál vele, amit akar. A platformot nem lehet megvenni – csak bérelni, és a bér feltételeit a platform tulajdonosa határozza meg.

A felhőelit hatalma tehát nem elsősorban vagyonban mérhető – bár vagyonuk mértéke felfoghatatlan. Inkább

abban mérhető, hogy mekkora embertömeg gazdasági, kommunikációs és kreatív tevékenysége folyik az ő tulajdonukon keresztül, az ő szabályaik szerint, és végtére is az ő hasznukra.

Egy konkrét példa: az Amazon Web Services (AWS) a világ internetforgalmának tetemes hányadát bonyolítja le. Netflix, Airbnb, LinkedIn, a NASA, az amerikai CIA, a brit NHS – mind AWS-infrastruktúrán fut. Ha az Amazon holnap reggel hét órakor kikapcsolja az AWS-t, a globális digitális gazdaság jelentős hányada leállna. Fel kell tennünk a kérdést, hogy ez piaci dominancia-e vagy infrastrukturális szuverenitás, monopolhelyzetben.

A DIGITÁLIS JÁRADÉK ÉS A FIGYELEMGAZDASÁG

A klasszikus feudalizmusban a jobbágy földjára fizetett: a termés meghatározott hányadát átengedte a földesúrnak. A cloudfeudalizmusban a megfelelő kategória a digitális járadék, amelynek három fő formája van.

Az első és legnyilvánvalóbb az adatjáradék. Minden egyes kattintásunk, keresésünk, vásárlásunk, tartózkodási helyünk

és online viselkedésünk adatot termel. Ezt az adatot a platformok begyűjtik, feldolgozzák és értékesítik – hirdetőknak, elemzőcégeknek, biztosítóknak, politikai kampányoknak. A felhasználó, aki ezt az adatot termelte, semmit sem kap érte. Ő a jobbágy, aki learatta a gabonát; a szállítmány már a vár felé tart.

A második forma a figyelemjáradék. A digitális platformok alaplogikája a figyelemgazdaságban gyökerezik: minél több időt tölt egy felhasználó a platformon, annál több hirdetést lehet neki megmutatni, annál több adatot lehet tőle gyűjteni, annál értékeesebb a platform a hirdetői számára. Ez magyarázza a végtelen görgetést, az értesítések megszakíthatatlan áradatát, a dopaminlökésekre épülő dizájdöntéseket. A platform érdeke leegyszerűsítve az, hogy minél tovább tapadjon a szemünk a képernyőre, bármilyen áron.

A harmadik forma a munka- és alkotásjáradék. A YouTube-on feltöltött videó, az Instagramra posztolt fotó, a TikTokon közzétett dal – csak a platform értékét növelik. A tartalomgyártó persze megfelelő elérési számok mellett kap érte fizetséget, de a valódi nyertes a platform, amely ezekkel a tartalmakkal vonzza be a többi felhasználót, gyűjti be az újabb adatot, adják el az újabb hirdetési felületet.

A tartalom előállítója dolgozik, kreatív, munkát és időt fordít üzenetei közvetítésére; a platform tulajdonosa pedig learatja mindennek a gyümölcsét.

MIÉRT NEM KAPITALIZMUS?

Varoufakis tézisének ez a legprovokatívabb, egyben leginkább vitatott pontja. Miért nem csupán a kapitalizmus egy újabb fázisáról van szó – mondjuk a monopolkapitalizmusról, amit Lenin már a huszadik század elején leírt?

A kapitalizmus klasszikus logikája a piaci versenyre és a profitszerzésre épül. A tőkés azért termel, hogy eladja a terméket, a profitot újra befektesse, és ezzel erősebb pozíciót szerezzen a versenytársaival szemben. Ez a dinamika még a monopolkapitalizmusban is fennmarad: a monopóliumoknak továbbra is figyelniük kell a piacra, a potenciális versenytársakra, az árakra és a profitabilitásra. Működésük alapja továbbra is az értéktermelés, az adásvétel és a tőkefelhalmozás.

A felhőurak nem így működnek. Az Amazon nem azért erős, mert olcsóbban adja a termékeit, a Google nem azért domináns, mert jobb kereső. Az ő hatalmuk forrása az inf-

A felhasználói alárendeltség és kiszolgáltatottság tükrében jogosnak tűnhet a kérdés: a történelem a digitális jobbágyság kialakulásában ismétli önmagát?

rastrukturális monopólium: ők nem a piacon versenyeznek, hanem a piacot magát irányítják. Ez kvalitatívan más pozíció.

Hatalmuk forrása elsősorban a platformok, hálózatok, adatok és digitális ökoszisztémák feletti ellenőrzés. Ez nem jelenti azt, hogy kiléptek volna a kapitalizmusból – továbbra is profitot termelnek és versenyeznek egymással –, de a verseny jellege megváltozott. A hangsúly már nem kizárólag a termelésen és az árversenyen van, hanem az infrastruktúrára, a hozzáférés és a felhasználói függőség kontrollján.

Egy klasszikus monopolkapitalista gyár jelentős hatalmat gyakorolhat a munkásai felett: a munkás elvileg elmehet máshova, de monopolhelyzetben ez sokszor inkább formális lehetőség, mint valódi alternatíva. Az óriástechnológiai platformok esetében azonban a függőség még mélyebb. A felhasználók és tartalomkészítők nemcsak egy szolgáltatástól, hanem a láthatóságuktól, közönségüktől és gazdasági lehetőségeiktől is függenek, amelyeket maga a platform szabályoz. A platform dönti el, ki jelenhet meg rajta, milyen feltételekkel és mennyi figyelmet kap. Ezért a viszony már nem pusztán klasszikus piaci vagy béralkujjellegű kapcsolat, hanem egy olyan strukturális alárendeltség, amelyet egyesek feudális jellegűnek tartanak.

A MUNKAVÉGZÉS ÚJ FELTÉTELEI

A cloudféudalizmus legkézzelfoghatóbb mindennapi megnyilvánulása az, ahogyan átszabta a munkavégzés természetét.

Gondoljunk egy étel-házhozszállító sofőrre. Formálisan önálló vállalkozó: maga dönti el, mikor dolgozik, saját járművével végzi a munkát, és nincs felette közvetlen felettes. Ez a szabadság azonban sokszor nagyrészt illúzió. Egy algoritmus határozza meg, melyik megrendelést kapja meg, mennyit fizetnek neki az elvégzett munkáért, milyen értékelést kap, sőt akár azt is, hogy a rendszer mennyire tekinti „megbízható” dolgozónak. Az értékelések mögött gyakran automatizált számítások állnak – például a kiszállítás gyorsasága vagy a visszajelzések alapján –, és ha a sofőr mutatói egy bizonyos szint alá esnek, a platform egyszerűen kizárhatja őt. A munkás nem kényszermunkát végez – de a platform feudum törvényei szerint végzi tevékenységét. A szabályokat nem tárgyalhatja meg. Nincs szakszervezete, nincs kollektív szerződése, nincs munkajogi védelme a döntések ellen. Van egy applikáció és van egy algoritmus, amely felett semmi kontrollja nincs.

Ez a minta széles körben megismétlődik. Mindenki formálisan szabad. Mindenki ugyanakkor de facto alávetett egy olyan rendszernek, amelynek szabályait mások írják,

amelynek hasznából mások részesednek, és amelynek döntéseibe a beleszólás igen nehéz.

A hagyományos munkaerőpiacon a munkáltató és a munkavállaló legalábbis formálisan egyenlő szerződő felek. A digitális platformon nincs tárgyalás: van egy felhasználásifeltétel-dokumentum, amelyet el kell fogadnod – vagy nem vehetsz részt. „Take it or leave it” – a feudális hűségeskü modern változata.

A JOBBÁGYOK TUDATOSSÁGA – ÉS MOZGÁSTERE

Ha a hipotézis igaz, mit tehet bárki ekkora erőfölénnyel szemben? Először is, a tudatosság maga a legnagyobb érték. A feudális jobbágy nem látta a rendszer egészét, nem is volt rá meg a lehetősége, hogy edukálja magát – a digitális jobbágy előtt adott a lehetőség, hogy rálátásra tegyen szert, hogy milyen viszonyban is van pontosan a platformmal, platformokkal.

Varoufakis és a hasonlóan gondolkodók a digitális infrastruktúra köztulajdonba vételét vagy szigorú közszolgáltatási szabályozás alá helyezését javasolják – hasonlóan ahhoz, ahogyan a vasút, a villanyáram vagy a telefon korábban közérdekű szabályozás alá került. Az Európai Unió digitális piaci törvénye (Digital Markets Act) is például egy, ebbe az irányba tett lépés.

Emellett egyéni szinten terjednek a digitális szuverenitás alternatív technológiái: nyílt forráskódú szoftverek, decentralizált platformok, adatvédelmi eszközök, közösségi tulajdonú digitális infrastruktúrák. Ezek jelenleg marginálisak – de a feudális rendszerrel szemben igenis rések és potenciális menekülési útvonalak.

A vállalkozások szintjén pedig az válik egyre fontosabb kérdéssé, hogy tudnak-e platformfüggetlenek lenni. A diverzifikáció, a saját közönség kiépítése platformon kívüli csatornákon, a saját adatok kontrollálása – ezek nem csupán üzleti lelemény kérdései, hanem a digitális önrendelkezés apró aktusai is.

ELLENVETÉSEK ÉS ÁRNYALATOK

Varoufakis tézise nem kritika nélküli, és az igazsághoz hozzátartozik, hogy fontos megvizsgálni az ellenvetéseket is.

Az egyik leggyakoribb ellenérv szerint a platformok igenis versengenek egymással: a TikTok felemelkedése megrendítette a Metát, a ChatGPT pedig kihívást intéz a Google keresési dominanciája felé. Ha ez verseny, akkor a piac

még él – és a fogyasztók profitálnak belőle. Erre Varoufakis válasza az, hogy a verseny ezek között a szereplők között nem a klasszikus piaci verseny, mivel nem az árakon és minőségen alapul, hanem sokkal inkább infrastrukturális pozíción. Egy kis cég nem tud versenyezni az Amazonnal – nem azért, mert az Amazon olcsóbb, hanem mert az Amazon maga a csatorna, amelyen a kis cégek értékesítenek.

A másik ellenvetés szerint a platformok valódi értéket teremtenek: az Uber kényelmes közlekedést biztosít; a Google ingyen ad hozzáférést a világ tudásához; a Facebook valóban összeköt embereket. Ezek az előnyök reálisak, és a jobbagyanalógia úgy is olvasható, mint ami romantizálja a predigitális állapotokat. Erre a kritikára nincs egyszerű válasz – a középkori jobbagy nem csak elnyomás áldozata volt, a feudális rend számukra is adott valamit: védelmet, stabilitást, közösséget. A kérdés mindig az, hogy ez az egyezés igazságos-e, és ki határozza meg az igazságosság feltételeit.

A FELHŐ MINT A KORSZELLEMI TÜKRE

Varoufakis tézise attól a legerősebb, hogy diszkomfortérzetet eredményez. Nem arról szól, hogy néhány gonosz óriáscég tönkretesz néhány derék kisembert. Arról szól, hogy a gazdasági és politikai logika, amely évszázadokon át a világ szervezőelvévé vált – a tőke, a piac, a verseny, az állam és a magánszféra elkülönülése –, mélyreható átalakuláson megy át, és az átalakulás irányát kevesen értik, és még kevesebben tudnak rá befolyással lenni.

A digitalizáció ígérete a demokratizálás volt: mindenki megszólalhat, mindenki hozzáfér a tudáshoz, a kis vállalkozás versenyezhet a naggyal. Ez az ígéret nem volt teljesen üres – sok szempontból be is váltotta a hozzá fűzött reményeket és várakozásokat. De közben valami más is történt: az a pár infrastrukturális csomópont, amelyen keresztül mindez a demokratizálódás folyik, magánkézbe került. A szabad tér megépült – de a föld, amelyen áll, nem mindannyiunké. Ennek szemléltetésére egy példa: a Facebook 2019-ben csöndben vette le mottóját, miszerint „Ingyenes, és mindig az is marad”, a bejelentkezési felületéről. A mai mottó, hogy „Építsd az emberi kapcsolatok jövőjét”. Talán ez is árulkodó a viszonyrendszer átalakulásáról...

Varoufakis a *Technofeudalizmus* (2023) című könyvében kitér arra, hogy a legjobb hasonlat a jelen helyzetre nem az ipari forradalom, amely termelési eszközöket adott néhány ember kezébe, hanem a nagy gyarmatosítások kora, amikor az európai hatalmak rátelepedtek a világ különböző régióira, és a helyi termelési struktúrákat a saját érdekeik szerint

alakították át. A gyarmatosítás sem durva és kiszolgáltatottságot eredményező módszerekkel kezdődött mindenütt – hanem kereskedelemmel, az infrastruktúra kiépítésével, jött a vasút és a telegráf, olyan tevékenységek, amelyek eleinte mindenki hasznára váltak, aztán a legtöbb helyen kibújt a szög a zsákból, hogy milyen érdekek tudnak lényegileg érvényesülni...

Persze, mint minden analógiában, az ebben rejlő párhuzamok is sántítanak néhány helyen. De van benne valami, amit nem könnyű elengedni: a hatalom legveszélyesebb formája az, amelyik infrastruktúrájának álcázza magát. Amelyik olyan semlegesnek, természetesnek, szükségszerűnek tűnik, mint a víz – egészen addig, amíg valaki el nem zárja a csapot.

DE EGY SE BÍRTA MONDANI?

A cím Arany János A walesi bárdok balladáját idézi meg. A felhőtartomány, úgymond, semmit sem ér nélkülünk – mert elérhetetlen, megfoghatatlan, a valóság és az otthonunk nem ott van. S hogy a nép, az istenadta nép, oly boldog-e rajt mint a barom, melyet igába hajt? Ezt a kérdést nekünk, egyenként kell megválaszolnunk.

Varoufakis szerint a mi felhőnk értéke nagyon is mérhető – csakhogy nem mi mérjük, és nem a mi javunkra. A digitális infrastruktúra nem szabad tér, hanem magánbirtok; a rajtunk átfolyó adatok nem a mieink; a figyelmünkért, időnkért és alkotásunkért kapott ellenszolgáltatás töredéke annak, amit adunk. Ez a különbség – ez a rés az adott és a kapott között – az, amit Varoufakis digitális járadéknak nevez. Ez a különbség az, ami a felhőurak birodalmát napról napra nagyobbra dagasztja.

Hogy ez szükségszerű-e, vagy megfordítható – erre nincs egyszerű válasz. De a kérdést feltenni már önmagában is politikai aktus. Fontos rálátunk, hogy jelenleg mi termeljük az adatot, mi vagyunk az áru, amelyet a hirdetőknak eladnak, és mi vagyunk azok is, akik végül megveszik, amit nekünk szántak. Ahogy az akkori jobbagyokat, minket is több szálon köt a rendszerhez egyszerre. A tudatosság az első lépés – de a második már választás kérdése: várunk egy Széchenyire, aki belülről reformálja meg a rendszert, vagy egy Kossuthra, aki szakítást követel? Vagy – és ez talán a legfontosabb kérdés – hogy mi magunk ki akarunk-e törni ránk osztott szerepünkéből.

Gyarmati Fanni

Felhasznált és ajánlott irodalom:

Yanis Varoufakis: *Technofeudalism – What Killed Capitalism* (2023);

Shoshana Zuboff: *The Age of Surveillance Capitalism* (2019);

Kate Crawford: *Atlas of AI* (2021)

A digitalizáció demokratizmusa csalóka. A szabad tér csakugyan megépült, de a föld, amelyen áll, korántsem mindannyiunké...